

Kapitel 11

At lette eller ikke at lette fra lænestolen

Om det patroniserende blik, der dominerer synet på oprindelige folk blandt europæiske lærde i begyndelsen af 1900-tallet, og om hvordan de udfordres af modfortællinger og feltarbejde på 'de primitives præmisser'

1. Melville og en sengekammerat, der er hedning, kannibal og hovedjæger

I antropologiens første årtier studeres oprindelige folk i kolonierne oftest fra lænestolen ved at læse andres beretninger på stor geografisk og mental afstand – med alle de kilder til misforståelse og misinformation, det medfører, når både beretningerne og læsningen som regel er kendetegnet af ringeagt. Men årtier tidligere har en af verdenslitteraturens store amerikanske forfattere imidlertid ingen problemer med at portrættere indfødte folk uden den nedladende eller patroniserende distance, som vi har set adskillige eksempler på blandt 1800-tallets antropologer i det foregående kapitel: Herman Melville.

De første værker sender ham ud på berømmelsens ocean for fulde sejl, men heldet er ikke vedvarende. Ved sin død i 1891 er han nærmest glemt, og først små tre årtier senere begynder han at blive anerkendt som en af litteraturhistoriens giganter. Han har et skarpt øje for andre kulturer, og fra første færd er hans beskrivelser af fremmede skikke båret af egne erfaringer, idet han har en slags uformelt feltarbejde i bagagen fra sin tid som sømand. Det kom i stand, da han deserterede sammen med en skibskammerat og måtte leve som fange blandt

11.1. En tatoveret kriger fra Marquesasøerne, hvor Herman Melville tages til fange af indfødte i 1842. Krigeren giver mindelser om den tatoverede kannibal Queequeg fra Melvilles berømte roman 'Moby Dick' (Karl von den Steinen, 1925).

indfødte på Marquesasøen Nuku Hiva i Fransk Polynesien. Oplevelsen ender imidlertid ikke i litterær forargelse over fangevogternes vildskab eller barbari, men derimod i udtalt respekt.

Forfatterens første roman, *Typee eller Livet i Polynesien*, der udkommer i 1846, er bl.a. baseret på hans egne oplevelser, dramatiseret i skikkelse af hovedpersonen Tommo. Romanen, der nærmest har karakter af en reporters rejsebog iblandet antropologiske iagttagelser, bliver en international succes – skønt den også forarger med sin erotiske ligefremhed og uindpakkede kritik af missionærerne (Nielsen 2014: 12ff).

Melville forsvarer ”de vilde” i passionerede vendinger imod europæeres ”uhyrligheder”, der finder sted i ”en afkrog” af verden og derfor sjældent bekendtgøres for en større offentlighed: ”Hvor ofte bruges udtrykket ’vilde’ ikke forkert? Ingen, der virkelig har gjort sig fortjent til udtrykket, er endnu opdaget af nogen rejsende. De har opdaget hedninger og barbarer, som de med forfærdende grusomheder har opirret til vilde.” (Melville 2014a: 77). Han afviser datidens beretninger om, ”at mennesker dagligt steges og anrettes på altrene, at barbariske grusomheder af alskens art ustandselig praktiseres”, idet han henviser til egne erfaringer: ”Jeg kan kun sige, at i Typee-dalen så jeg aldrig disse påståede uhyrligheder. Hvis de praktiseredes på Marquesasøerne, ville jeg have hørt om dem, mens jeg i månedsvis boede hos en vild stamme ...” (Ibid.: 194).

Melville er en opmærksom iagttager, der interesserer sig for de indfødtes levevis og tankeverden. Han besøger f.eks. en krigerhøvdings mausoleum og oplever et begravelsesritual, men erkender også sin forvirring over de indviklede tabu-regler og medgiver, at han trods overværelsen af daglige ceremonier intet som helst har forstået af deres religiøsitet. Med hensyn til de indfødtes fremtid er han imidlertid ikke bleg for at fælde en kategorisk dom – det går dem, som det er gået så mange andre indfødte folk. På Honolulu har han f.eks. overværet, hvordan ”den lille rest af indfødte var civiliseret til trækheste og evangeliseret til lastdyr” (ibid. 217).

Erfaringerne fra fem års odysse på verdenshavene bliver også en inspirationskilde til efterfølgende romaner, der ligeledes bærer præg af en respekt, der rækker langt ud over oplysningstænkeres ’brug’ af oprindelige folk som eksponenter for deres egen samfunds- og autoritetskritik, som vi har set i kapitel 9.6-8.

Stærkest personificerer Melville den fremmede i kannibalen Queequeg, en af de centrale karakterer i *Moby Dick eller Hvalen*. Unægtelig en udfordring at skabe et dybfølt portræt af en hedning og hovedjæger – hvem kunne være fjernere, farligere og mere fremmed for en hvid vesterlænding i 1851? Queequeg er sindbilledet på den hvide amerikaners og europæers modsætning, den *ultimate anden* – alene hans fysiske fremtoning er lige dele intimiderende og ærefrygtind-

11.2. Fra Melvilles roman *'Typee'*, der trækker på forfatterens oplevelser i Fransk Polynesien (A.B. Shute, 1892). Hvad illustrationen ikke røber, er, at Melville skildrer de indfødte med positiv indlevelse, modsat mange af 1800-tallets antropologer.

gydende. Men kannibalen er også en kilde til fascination, og det er den, Melville udfolder: "Trods alle sine tatoveringer var han alt i alt en ren og nydeligt udseende kannibal. Hvad skulle al min forskrækkelse til for? Tænkte jeg – manden er et menneske ligesom mig; han har lige så stor grund til at være bange for mig, som jeg har til at være bange for ham." (Melville 2014b: 67).

Queequeg har en lille træfigur med en hellig betydning, som ikke er umiddelbart gennemskuelig for Melvilles fortællerstemme, Ismael, men til sin egen over-

raskelse drages han alligevel ind i dens sfære og deltager sågar i hedningens ritual. Han er naturligvis klar over, at det ligger temmelig langt uden for hans egne kulturtraditioner, men finder dog tryghed i et usædvanligt teologisk argument: Det må være "gudsdyrkelse" at gøre Guds vilje, ræsonnerer han, og at gøre Guds vilje består vel også i at gøre dét for sit medmenneske, som man ønsker, at medmennesket ville gøre for én selv? Fra dette afsæt når han frem til sin ikke synderligt dogmatiske konklusion: "... jeg må derfor blive afgudsdyrker. Jeg tændte altså op under høvlspånerne, hjalp med at stille det uskyldige lille gudebillede op, og sammen med Queequeg ofrede jeg brændte beskøjter til ham, bukkede to-tre gange for ham og kyssede ham på næsen; da det var gjort, klædte vi os af og gik i seng og havde fred med vores egen samvittighed og hele verden." (Ibid.: 91).

Melville lægger heller ikke skjul på sin beundring for oprindelige folks kunstneriske formåen. Her lader han Ismael reflektere over, hvor paradoksalt det er at værdsætte æstetiske frembringelser fra Vestens kulturarv, hvis man er blind for oprindelige folks kunst:

"En gammel hawaiiansk krigskølle eller en spydpadle er i deres udformning og hele mangfoldighed lige så store trofæer for den menneskelige ihærdighed som en latinsk ordbog. Bare ud af en hajtand eller en stump strandskal opstår det mirakuløse kunststykke, der har kostet år og udholdenhed. For den vilde sømand gælder det samme som for den vilde hawaiianer. Med samme utrolige tålmod og fra samme hajtand skærer han dig med sin simple foldekniv en ben-skulptur, ikke helt så dygtigt gjort, men i formen lige så kompleks som den vilde græker Achilleus' skjold og så fuld af barbarisk sjæl og stemning som den store og vilde Albrecht Dürers tryk." (Ibid.: 273f).

Kan man beskyldte Melville for at romantisere en (ex-)kannibal? Næppe, for det er ikke kannibalismen eller hovedjagten, han gør til genstand for sin respekt. Som læsere ved vi, at dette er Queequegs baggrund, men det har ingen betydning dér, hvor vi møder Queequeg og Ismael som to sømænd, der skal lære hinanden at kende. Egentlig gør han ikke andet end at beskrive et venligt medmenneske.

Melville er ikke antropolog med religion som forskningsfelt eller 'de primitive' som studieobjekter, men en forfatter med personlige erfaringer fra møder med oprindelige folk. Han besidder imidlertid evnen til at iagttage menneskeligheden og formidle det fjerne og anderledes som nærværende og vedkommende egenskaber. Kvaliteter, som til gengæld glimrer ved deres fravær blandt mange af de toneangivende lærde frem til slutningen af 1800-tallet og ind i begyndelsen af 1900-tallet. Men ikke alle.